

Leszek Zasztowt

Instytut Historii Nauki

im. L. i A. Birkenmajerów PAN, Warszawa

***POLSKIE NAUKOZNAWSTWO W OKRESIE MIĘDZYWOJENNYM.
WARSZTATY NAUKOZNAWCZE W KONSTANCJI (NIEMCY):
A NEW ORGANON. SCIENCE STUDIES IN POLAND
BETWEEN THE WARS. WORKSHOP, 20–21 FEBRUARY 2015.
KULTURWISSENSCHAFTLICHES KOLLEG KONSTANZ
(BISCHOFSVILLA) – UNIVERSITÄT KONSTANZ.
ORGANIZED BY FRIEDRICH CAIN AND BERNHARD KLEEBERG***

W dniach 20–21 lutego 2015 roku odbyło się na uniwersytecie w Konstancji nad jeziorem Bodeńskim w Badenii Wirtembergii (Niemcy) spotkanie warsztatowe na temat polskiego naukowstwa okresu międzywojennego. Dwudniowe spotkanie zorganizowane zostało w ramach programu: *Kulturelle Grundlagen von Integration*, realizowanego przez uniwersytet. Organizatorami warsztatu w ramach kolegium nauk o kulturze w Bischofsvilli byli Friedrich Cain i profesor Bernhard Kleeberg. Pierwszy jest studentem studiów doktoranckich i wyróżniającym się młodym naukowcem, który wielokrotnie był na stażach w Polsce i doskonale opanował język polski. Prof. Kleeberg jest natomiast historykiem nauki i historykiem nauk społecznych, w tym socjologii, który jest jednym z głównych realizatorów wspomnianego programu kulturowych podstaw integracji.

W spotkaniu wzięło udział około dwudziestu uczestników głównie z Polski i Niemiec, ale także ze Szwajcarii i z USA. Główną ideą spotkania było przeprowadzenie dyskusji nad przygotowywaną książką, której tytuł będzie prawdopodobnie zbliżony w swym brzmieniu do tytułu warsztatów – *Nowy Organon (A New Organon)*. Książka, do której większość tekstów została przygotowana w wersji angielskiej jeszcze przed spotkaniem przez wybitną tłumaczkę Tuesday Bhambry z Berlina i przesłana uczestnikom jako tzw. *Reader*, ma być w założeniu przypomnieniem, a w wielu przypad-

kach pierwszą angielską edycją najważniejszych polskich (lub opublikowanych w Polsce) tekstów naukowych z okresu dwudziestolecia międzywojennego. Uznano bowiem, że wartość tych tekstów jest nadal wysoka, w wielu przypadkach są wciąż aktualne, a także zasługują na upowszechnienie i krytyczną analizę. Dodatkowa ich wartość polega na tym, że ukazują początki naukowstwa na świecie i istotną rolę polskiego środowiska związanego głównie z Działem Naukowym przedwojennej Kasy Mianowskiego, a także środowisk uczonych polskich związanych przede wszystkim z ośrodkami akademickimi w Warszawie i we Lwowie.

W książce mają ukazać się – między innymi – następujące teksty, które były także podstawą dyskusji: *Raporty z działalności Kola Naukowego Kasy Mianowskiego z lat 1929, 1930*, a także: Marii i Stanisława Ossowskich, *The Science of Science* (1935), Antoniego B. Dobrowolskiego, *The Urgent Need for Mental Education in Poland* (1918), tegoż, *Researching the Genesis and Development of Scientific Creativity* (1928), Czesława Białobrzęskiego, *An Autobiographical Sketch and Remarks on Scientific Creativity* (1927), Stefana Błachowskiego, *The Problem of Scientific Creativity* (1928), Emile'a M. Borel, *Documents sur la psychologie de l'invention dans le domaine de la science* (1936), Augusta Krogh'a, *Visual Thinking. An Autobiographical Note* (1938), Tadeusza Kotarbińskiego, *On the Skills of a Researcher* (1929), Floriana Znanięckiego, *The Subject Matter and Tasks of the Science of Knowledge* (1925), Pawła Rybickiego, *Science and the Forms of Social Life: Issues at the Intersection of Sociology and Theory of Science* (1929). Nie jest wykluczone, że lista ta zostanie jeszcze rozszerzona o kilka kolejnych tekstów. Kilka z powyższych tekstów było publikowanych w wydawanym przez Kasę Mianowskiego roczniku w językach kongresowych „Organon” oraz w języku polskim w roczniku „Nauka Polska. Jej Potrzeby, Organizacja i Rozwój” również publikowanym przez Kasę. Zarówno Kasa im. J. Mianowskiego – Fundacja Popierania Nauki, wydająca obecnie „Naukę Polską”, jak i dyrekcja Instytutu Historii Nauki imienia Ludwika i Aleksandra Birkenmajerów PAN, który obecnie wydaje rocznik „Organon”, wyraziły zgodę na publikację powyższych tekstów w języku angielskim w odrębnej książce. Uznano, że należy przyłączyć się do inicjatywy uczonych z Konstancji i wesprzeć ją w każdy możliwy sposób – np. wyrażając zgodę na przedruk tekstów lub ich pierwszy przekład na język angielski.

* * *

Pierwszy dzień spotkania otworzyli organizatorzy: Friedrich Cain i prof. Bernhard Kleeberg (Konstancja), przedstawiając założenia teoretyczne warsztatów i ich cel, jakim jest przede wszystkim krytyczna edycja tekstów. Mają one być zestawione ze studiami analizującymi ich różne aspekty poznawcze i naukowe, włączając w to postulowaną onegdaj – przed rokiem 1939 – ważną dla zrozumienia istoty badań naukowych społeczną funkcję i społeczną rolę nauki, a także interakcje pomiędzy uczonymi a ich środowiskiem socjalnym i kulturowym, w tym zwłaszcza rolę tradycji i bagażu kulturowego wyniesionego z tradycji środowiskowych.

Dr Tuesday Bhambry (Berlin) przedstawiła najważniejsze kwestie związane z przekładami poszczególnych tekstów, a także konieczność pewnej weryfikacji anglojęzycznych tekstów przedwojennych. Szczegółowo wyjaśniła również zasady edycji kolejnych artykułów, jakie zastosowane zostały w poszczególnych przypadkach. Zwróciła uwagę na niuanse ówczesnego języka polskiego, stosowanego w rozważaniach na temat nauki i jego szczególny klimat, właściwy epoce, w której te rozprawy były pisane.

Referat wprowadzający autorstwa prof. prof. Jana Piskurewicza i Leszka Zasztowta, wygłosił ten ostatni. Wystąpienie zatytułowane było: *Science of Science in Poland before World War Two – Institutional Frames*, i dotyczyło instytucjonalnych ram polskiego naukoznawstwa na szerszym tle dyskusji o nauce, jakie prowadzono wówczas w Warszawie, ale także w Krakowie i we Lwowie. Znaczna część wystąpienia dotyczyła roli Działu Naukowego Kasy Mianowskiego oraz wkładu redakcji różnych czasopism, obok „Nauki Polskiej” i „Organonu” także „Przeglądu Filozoficznego” i „Przeglądu Współczesnego”, a także roli zjazdów naukowych i Polskiego Towarzystwa Filozoficznego (zwłaszcza Leon Chwistek i Sekcja Teorii Nauki). Podniesione zostały również kwestie wpływów i późniejszej popularności międzywojennych idei Ludwika Flecka.

Pierwsza część spotkania poświęcona była zagadnieniom studiowania i zastosowań nauki i wiedzy: *Studying and applying science and knowledge*. Sesji przewodniczył prof. Bernhard Kleeberg. Kolejne dwa referaty przedstawili: dr Łukasz Dominiak z Instytutu Socjologii Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu i prof. Paweł Kawalec z Katedry Teorii Poznania Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, reprezentujący również Komitet Naukoznawstwa PAN, redaktor naczelny „Zagadnień Naukoznawstwa”.

Dr Dominiak zaprezentował tezę, że Koło Naukoznawcze Kasy Mianowskiego było jednak tworem wtórnym wobec dokonań słynnego Koła Wiedeńskiego (tytuł referatu: *International Philosophical Background of 'Koło Naukoznawcze' Work*). Natomiast poglądy reprezentowane przez polskich naukowców były znacznie bardziej rygorystyczne niż ich austriackich kolegów, do związków, z którymi w większości się przyznawali. Zwrócił uwagę na fakt, że dla wielu z nich np. Twardowskiego, Kotarbińskiego czy Ossowskich (uczniów Twardowskiego) swoistym ojcem naukowym był Franz Brentano. Dla Stefana Błachowskiego inspiratorami byli niemieccy matematycy i Bernhard Riemann. Znanięcki – nadzwyczaj eklektyczny w swych poglądach – pozostawał pod wpływem ówczesnego pragmatyzmu i Henri Bergsona. Przykłady można by mnożyć i zostały one przedstawione w referacie. Ostateczny wniosek wystąpienia wskazujący na dominację neopozytywizmu w polskim kręgu nie wywołał opozycji. Natomiast teza zamykająca wystąpienie, że dorobek warszawskiego Koła Naukoznawczego był lokalny i peryferyjny, kontynuujący pomysły i osiągnięcia Koła Wiedeńskiego, ale w sposób bardziej dogmatyczny niż sam Franz Brentano, wywołał pewne, aczkolwiek niezbyt hałaśliwe protesty. W dyskusji delikatnie podniesiono kwestię nowatorstwa polskich pomysłów naukoznawczych, których jednak próżno by szukać nie tylko w spuściznie

Brentano, ale także innych zachodnioeuropejskich myślicieli. Pisał już o tym Derek de Solla Price w latach 1960.

Prof. Paweł Kawalec przedstawił referat: *The Science of Science: from Inception to Maturity*. Zaprezentował własną analizę czynników wpływających w jego opinii na tworzące się w Polsce międzywojennej naukoznawstwo, w oparciu o rozbiór tekstów zwłaszcza autorstwa Znanięckiego i Ossowskich. We wnioskach wskazał (przedstawił bogaty zestaw tabel i wykresów) na wielość czynników inspirujących uczonych, w tym na ich relacje środowiskowe i kulturowe, które niewątpliwie miały istotny wpływ na ich poglądy. Podkreślił innowacyjność polskich pomysłów przy wspomnianej całej gamie inspiracji. Przedstawił także dalsze losy polskich i światowych idei naukoznawczych podkreślając, że ówczesne optymistyczne założenia, że innowacyjność nauki doprowadzi do poprawy sytuacji społecznej np. do zmniejszenia różnic pomiędzy biednymi i bogatymi, jest z dzisiejszej perspektywy nierealna, a już w okresie formułowania tych sądów i tworzenia idei zdawano sobie sprawę z ich optymizmu poznawczego. Referat został przyjęty z dużym zainteresowaniem i nie wywołał głosów przeciwnych. W dyskusji, o czym poniżej, odniesiono się do kilku jego wątków.

W dyskusji padły pytania: czy polskie społeczeństwo okresu międzywojennego było społeczeństwem innowacyjnym? Jak odnosiły się założenia teoretyczne np. empiryczności badań nad nauką, do rzeczywistego stanu i sposobu badań? Stwierdzono (prof. Kawalec), że były to raczej deklaracje, jednak na pewno reprezentanci Koła Naukoznawczego stosowali zróżnicowane metodologie badawcze. Można nawet mówić o ich eklektyczności w zakresie metodologii. W znacznie bardziej wyważony sposób odniósł się także do kwestii peryferyjności polskich koncepcji naukoznawczych tego okresu.

Po przerwie dr Katrin Steffen z Nordost Institut w Lüneburgu przedstawiła referat: *Science in Context. Scientific Progress, Mental Health, and the Polish Nation*. Zaprezentowała ogólny zarys sytuacji po roku 1918 w odniesieniu do modernizacji Polski, wsparty odwołaniami do tekstów członków Koła Naukoznawczego. Poruszyła kwestie zacofania kraju i konieczności jego konsolidacji, a także zagadnienie szczególnego „postkolonializmu” na ziemiach polskich po rozbiorach. Podkreśliła wagę, jaką przykładano do nauki i roli odrodzonego państwa w procesie integracji kraju. Zauważyła, że Polska była jednym z pierwszych krajów europejskich, w którym utworzono Ministerstwo Zdrowia Publicznego (1918), a także Państwowy Instytut Higieny Publicznej (1923). Wskazała na rolę wybitnych jednostek: Ludwika Rajchmana, Ludwika Hirszfelda i Tomasza Janiszewskiego (ministra zdrowia w rządzie Ignacego Paderewskiego). Duży fragment wystąpienia dotyczył dziejów eugeniki w Polsce i na świecie (zwłaszcza jej złych stron rozwiniętych później przez państwa totalitarne), a także sytuacji zakładów zdrowia psychicznego.

Przedpołudniowe obrady podsumował prof. Andreas Langenohl z Uniwersytetu w Giessen. Wskazał na widoczny wpływ socjologii na ówczesne koncepcje naukoznaw-

cze, który podkreślany był w referatach części pierwszej (komentując m.in. wystąpienie dra Dominiaka). Podkreślił, że alienacja nauki od społeczeństwa następowała stopniowo, choć właśnie w interesującym nas okresie widoczny był zwrot ku jej społecznemu upowszechnieniu lub – przynajmniej – podejmowane były próby uspołecznienia nauki. Postawił pytanie, ważne w jego opinii: dlaczego nie prowadzono wówczas obserwacji skutków oddziaływania nauki i skutków dokonań naukowych? Na zakończenie zauważył, że właśnie w tym okresie, gdy powstaje pierwsza refleksja naukoznawcza równoległe zaczyna tworzyć się swoisty nowy „etos naukowy” (lata 1918–1920/29).

Friedrich Cain podkreślił, że od początkowo dość jasnych i sprecyzowanych złożeń rozważań nad nauką, doszło stopniowo do poważnego skomplikowania problematyki, wraz z postępującą specjalizacją różnych profesji naukowych. Dodatkowo komplikował sprawę fakt, że brali w tych działaniach udział także urzędnicy, włączeni w proces nie tylko zarządzania nauką, ale także tworzenie systemu jej finansowania i nadzoru.

Popołudniową sesję prowadził Hannes Brandt z Uniwersytetu w Konstancji. Poświęcona była genealogiom, transferom i przełomom: *Genealogies, transfers, and ruptures*. Referat zatytułowany: *Language in the deliberations of Koło Naukoznawcze*, wygłosił dr Jan Surman (Herder Institute, Marburg). Dr Surman zajął się problematyką języka naukowego i jego roli w nauce. W tezie swego wystąpienia stwierdził, że uczeni Europy Środkowo-wschodniej, pozostając w swej większości w kręgu obszaru języka niemieckiego w nauce, stworzyli własne, specyficzne i narodowe języki naukowe m.in. Polacy, Czesi, Słowacy i inni. Okazało się jednak, że język nie był wcale tak ważny, o czym świadczą teksty zamieszczane w roczniku „Nauki Polskiej”. Podstawową kwestią była sprawa terminologii tworzonej w naukach ścisłych, np. w Polsce przez Mariana Smoluchowskiego. Kładziono nacisk – z jednej strony – na biografie wybitnych uczonych (np. biografia Marii Skłodowskiej-Curie autorstwa Ewy Curie), z drugiej – na przekłady dzieł naukowych i biografii naukowych. Każdy uniwersytet przykładał ogromną wagę do przekładów, tłumaczeń i dążył do posiadania własnego działu przekładów, a nawet wydawnictwa. Powszechna była także znajomość języków: niemieckiego, francuskiego i angielskiego. Do znajomości rosyjskiego niezbyt często się przyznawano.

W kolejnym referacie poświęconym metodom analizy twórczości naukowej Antoniego Bolesława Dobrowolskiego (*‘On a Proper Method for Studying Creativity’ Antoni B. Dobrowolski Archive(s) of Creative Thought*), Friedrich Cain (Konstancja) zaprezentował całą gamę problemów. Dotyczyły one m.in. kwestii „grzechów mentalnych” w badaniu twórczości i w samej twórczości naukowej, szerszych pomysłach Dobrowolskiego co do kształtu szkolnictwa, kwestii samokształcenia. Zauważył, że na kształt przemysłów Dobrowolskiego znaczny wpływ miał jego stosunek do religii. Dotyczyło to zresztą w gruncie rzeczy całego środowiska, które dystansowało się nie tylko od powszechnego katolicyzmu, ale także od chrześcijaństwa i religii w ogóle. Uczeni ci stara-

li się unikać odniesień do kwestii wyznaniowych, jednak nie wszyscy byli agnostykami, czy też ateistami. Generalnie można ich zakwalifikować do tzw. inteligencji laickiej.

Prof. Cornelius Borck z Instytutu Historii Medycyny i Badań Naukowych Uniwersytetu w Lubece podsumował kolejną część wystąpień. Zadał pytanie, czym było ówczesne naukoznawstwo? Była to – jego zdaniem – idea ważna przy tworzeniu odrodzonego państwa polskiego. Była radykalnie naukowa i proponowała radykalne środki, w tym postulowano stworzenie swoistego „nowego człowieka”. Nawiązywano oczywiście do różnych koncepcji, w tym na przykład do pomysłów Koła Wiedeńskiego. Jednak w tym nowym naukoznawstwie były obecne i uniwersalizm, i polski nacjonalizm, i podstawy teoretyczne – szczególnie esencjalizm. Podejmowana była też kwestia „dekonstrukcji narracji”: post-kolonializm, kolonializm, nacjonalizm, trans-nacjonalizm. W referatach poruszono również wątek konfliktu socjo-politycznego w ruchu tworzącego się naukoznawstwa, kwestie kryzysu i postępu w nauce, a także specjalizacji, defragmentaryzacji idei, podziału na nowe dyscypliny. Wskazał również na główne elementy dyskursu naukowego w momencie tworzenia owego naukowego pozytywizmu i wywodzącego się zeń naukoznawstwa. Podkreślił wysoką jakość poszczególnych wystąpień. Pochwalił również wypowiedź dr Tuesday Bhambry i podziękował jej za uchylenie rąbka tajemnicy z warsztatu tłumacza i jego sztuki przekładu. Odnosił się także do kwestii peryferyjności omawianego zjawiska w odniesieniu do „centrum”. Zauważył, że w ówczesnej nauce europejskiej nie było jednego centrum, a raczej szereg centrów usytuowanych w różnych rejonach Europy. Z tego punktu widzenia lepiej jest mówić o eklektyzmie, interdyscyplinarności i transferze idei.

Trzecia sesja odbyła się w sobotę następnego dnia i zatytułowana była naukowe społeczności odkryte na nowo (*Scientific Communities Revisited*). Sesję poprowadził Friedrich Cain (Uniwersytet w Konstancji).

Referaty wygłosili: dr Olga Linkiewicz (Instytut Historii imienia Tadeusza Manteuffla PAN), dr Marta Bucholc (Instytut Socjologii Uniwersytetu Warszawskiego), dr Matthew J. Konieczny (College of Liberal Arts, University of Minneapolis, USA).

Referat dr Olgi Linkiewicz zatytułowany w kierunku ekspertokracji – naukowe debaty o wiedzy stosowanej w Polsce międzywojennej (*Toward Expertocracy: The Scientific Debates on Applied Knowledge in Interwar Poland*), zawierał gruntowną analizę czynników wpływających na kształt tworzącej się wówczas na nowo nauki polskiej. Były to czynniki różnego rodzaju, poczynając od „charakteru narodowego”, który wskazywała kiedyś Maria Skłodowska-Curie (*Polish National Spirit*), poprzez zarys sytuacji politycznej do 1926 roku i po tej dacie w okresie rządów sanacji. Zauważyła, że okoliczności polityczne miały poważny wpływ na kształt pomysłów dotyczących nauki i jej form badawczo-ustrojowych. Przypomniała, że zmiany, jakie miały miejsce w drugiej połowie lat 1920., poparła znaczna część środowisk akademickich o poglądach liberalnych. Większość, a na pewno wielu, pozostało jednak w opozycji do rządu, świadomie i ostentacyjnie podnosząc hasła wolności akademickiej (przykład profesora Stanisła-

wa Kutrzeby). Niezależnie od tego powstawały jednak oryginalne pomysły typu „inżynierii społecznej” Floriana Znanieckiego. Odrębne pomysły prezentowali Stanisław i Maria Ossowsky. Sam Ossowski uważał środowisko naukowe za „arystokratyczny bastion”. Podobne poglądy, krytykujące konserwatyzm środowiska akademickiego wyrażał Antoni B. Dobrowolski, który chyba najgłębiej rozumiał idee Ossowskiego. Niewątpliwie Koło Naukownawcze Kasy Mianowskiego zbliżone było w swych poglądach do koncepcji liberalnych w duchu demokratycznym, jeśliby pokusić się o interpretację w dzisiejszych kategoriach. Referat przyjęty został z entuzjazmem. Doceniono gruntowną wiedzę autorki i oryginalność jej prezentacji.

Kolejny referat dr Marty Bucholc poświęcony był socjogenezie nauki na marginesie głównych polskich tekstów naukowawczych tego czasu (*Sociogenesis of Science. On the Margins of the Proceedings of Koło Naukownawcze*). Autorka skoncentrowała się na analizie wybranych tekstów, które mają być podstawą książki. Porównała swe ujęcie komparatystyczne do prowadzonych badań nad warszawska szkołą historii idei, która powstała w Warszawie w latach 1960. Zaprezentowała „socjogenetyczną analizę” idei tworzenia nauki w społeczeństwie. Omówiła różnice w podejściu poszczególnych uczonych do obserwacji naukowej opierając się na ich autobiografiach. Zauważyła, że pewne pojęcia są formułowane, a bywają nie akceptowane, np. że każda „nauka” jest „tworzeniem”. Podczas kiedy może być np. destrukcją, zniszczeniem, czy uwstecznieniem. Głównie na kanwie tekstów Czesława Białobrzeskiego stwierdziła, że przeważało pozytywne podejście do nauki, bez dostrzegania jej stron negatywnych. Dodała, że jest charakterystyczne, że tak właśnie wówczas przeważnie myślano. Inne stwierdzenie: „nauka jest wysiłkiem kolektywnym” także da się obalić. Stwierdzenie: „ludzi można nauczyć” jest także do podważenia. Stwierdziła, że postulaty typu „właściwy stan umysłu”, który jest konieczny by uprawiać naukę i być naukowcem („umysł filozoficzny”, „umysł ekspercki”) także budzą z dzisiejszej perspektywy wątpliwości. W konkluzji wskazała na kontrowersyjność ówczesnych rozumowań, zarówno od strony danych branych pod uwagę, jak i metod ich interpretacji (nazwała to „strategią uczciwości w obserwacji”). Dużo było w tym – w jej opinii – naiwności, czy też optymizmu poznawczego (*cognitive optimism, paternalism, and overwhelming „progress”*). Z tego punktu widzenia najbardziej nośne wydają się być autobiografie uczonych, które pozycjonują ich dorobek w ich własnym rozumieniu.

Dr Matthew Konieczny skoncentrował się na postaci i dorobku profesora Władysława Natansona, wybitnego fizyka, prezesa Akademii Umiejętności, a potem PAU, rektora Uniwersytetu Jagiellońskiego i jego wizji Rzeczypospolitej Nauk (*Visions of a ‘Commonwealth of Science’: The Role of Warsaw’s Jewish Elite in the Formation of a Modern Polish Science*). Zauważył, że mimo żydowskich korzeni uczoney był przede wszystkim polskim patriotą, ze wszystkimi tego pozytywnymi i negatywnymi konsekwencjami. Jego wizja nauki polskiej była wizja narodową, przesiąkniętą polską tożsamością i *stricte* polskim stanowiskiem. Mimo że od strony naukowej był kosmopolitą,

od strony politycznej był Polakiem, którego poglądy mieściły się w głównym nurcie ówczesnego konserwatywnego Krakowa. Reprezentował swoisty polski nacjonalizm kulturowy. Co do innych reprezentantów środowiska akademickiego o żydowskich korzeniach Konieczny stwierdził, że generalnie udział owych uczonych w polskich dokonaniach naukowych był większy niż w analogicznych środowiskach np. w Rosji. Nauka była wspierana przez ziemiaństwo, ale uprawianie nauki nie zawsze uważano za zajęcie nobilitujące. Podniósł rolę warszawskich instytucji społecznego mecenatu nauki, głównie Kasy Mianowskiego i Muzeum Przemysłu i Rolnictwa. Obie te instytucje był mocno wspierane przez warszawskie elity żydowskie co najmniej do I wojny światowej. Poruszył również problem multi-etnicznego i multi-socjalnego składu naukowych i nie tylko naukowych elit Warszawy. Właściwy jest tutaj – w jego opinii – termin „naukowy kosmopolityzm”, który dobrze oddaje ówczesną atmosferę. Oczywiście po roku 1918 nastąpiły poważne zmiany. Początkowo zakładano, że uprawianie nauki jest niezależne od korzeni etnicznych, i jest rodzajem aktu politycznego. W latach 1930. elity żydowskie wycofują się stopniowo z udziału w polskim życiu naukowym, na kanwie ówczesnego zaostrzenia nastrojów antysemickich.

Te część podsumowała dr Monika Wulz, kierująca Katedrą Badań nad Nauką w Szwajcarskim Federalnym Instytucie Technologii w Zurichu. Zauważyła, że we wszystkich wystąpieniach podnoszone były różnice i swego rodzaju oddziaływania pomiędzy poglądami poszczególnych autorów. Na te szczególne „napięcia” wpływ miały poglądy polityczne, ale przede wszystkim warunki polityczne w Polsce międzywojennej, jakie oddziaływały na sytuację nauki *en bloc*. Szczególnie interesujące były – w jej opinii – interpretacje dotyczące składników i czynników wpływających na twórczość naukową. Pytania do dr Linkiewicz dotyczyły kwestii oświaty dorosłych w II RP. Do M. Koniecznego – jakie tendencje przeważały w elicie żydowskiej: narodowe czy międzynarodowe? Zauważyła, że szczególnie interesujące były dla niej poruszone kwestie standaryzacji języka nauki, terminologii naukowej. Zapytała również o sprawę powrotów uczonych z zagranicy po roku 1918. W odpowiedziach stwierdzono, że w okresie międzywojennym w Polsce narodził się nowy model naukowca: uczony-obywatel, „nowy obywatel”, którego miejsce było pomiędzy państwem a społeczeństwem.

Obrady podsumował prof. Bernhard Kleeberg, dziękując uczestnikom i wyrażając nadzieję, że przygotowywane wydawnictwo książkowe – *A New Organon* – przyczyni się do spopularyzowania polskich przemyśleń dotyczących nauki, których podstawy stworzono w latach 1918–1939. Polska tego okresu wyprzedzała bowiem w tym zakresie znacznie inne kraje europejskie. Warto te myśli i idee przypomnieć.